

DEDIČNOSŤ A DEDIČNÉ OCHORENIA

MVDR. EVA LOVÁSOVÁ, PHD.

eva.lovasova@upjs.sk

ÚSTAV PATOLOGICKEJ FYZIOLÓGIE LF UPJŠ

2024/2025

1

Genetika - oblasť biológie, zaobrá sa štúdiom dedičnosti a variability organizmov

Genomika - odvetvie genetiky, študuje organizmy z hľadiska ich genómov (DNA)

- **funkčná genomika** - odvetvie genomiky, študuje biologickú funkciu génov a ich produktov
- **štrukturálna genomika** - študuje štruktúru génov a ich produktov

Proteomika - odvetvie genetiky, zaobrá sa štruktúrou a funkciou proteínov, ako produktov génov

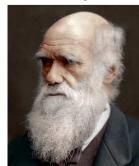
Molekulárna genetika - odvetvie genetiky, študuje štruktúru a funkciu génov na molekulárnej úrovni

2

1

Z histórie objavov v oblasti genetiky

- Prvé teórie dedičnosti - už v staroveku - Aristoteles, Hypokrates, Epikuros
- 1859 - **Charles Darwin** - „O pôvode druhov“
- 1866 - **Johann Gregor Mendel** - publikoval svoje experimenty s krížením hrachu - nevyvolali takmer žiadny ohlas
- Znovuobjavenie a pochopenie významnosti Mendelovej práce až na prelome 19. a 20. storočia - holandský botanik Hugo Marie de Vries, rakúsky agronóm Erich Tschermak von Seysenegg a nemecký botanik Carl Correns.
- V prvej polovici 20. storočia
  - anglický profesor William Bateson - genetika, heterozygot a homozygot,
  - dán Wilhelm Johannsen - pojmy gén, genotyp a fenotyp,
  - američan Thomas Morgan - chromozómy
  - britský lekár sir Archibald Edward Garrod - "vrozené metabolické poruchy"

Charles Darwin

Johann Gregor Mendel

Thomas Morgan

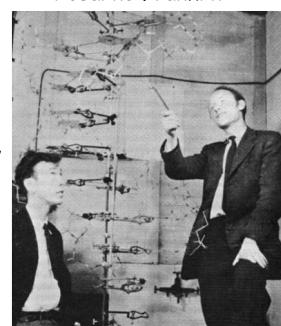
3

Z histórie objavov v oblasti genetiky

- 1944 - Oswald Avery, Colin MacLeod a Maclyn McCarty - nositeľom genetickej informácie je DNA
- 1953 - americký biológ **James Watson** a britský fyzik **Francis Crick** - štrukturálny model DNA. K tomuto objavu prislepeli aj röntgenove štúdie DNA Maurica Wilksa, a Rosalind Franklinovej - v r. 1962 Watson, Crick a Wilkins získali Nobelovu cenu.
- Francis Crick - „Centrálna dogma“, genetický kód,
- Druhá polovica 20. storočia - genetické inžinierstvo
- Od roku 1990 - **Human Genome Project** - pod vedením Jamesa Watsona
- 2003 - prvá oficiálna informácia o kompletnom zmapovaní ľudského genómu
- Dodnes - „vypĺňane medzí“

Rosalind Franklin

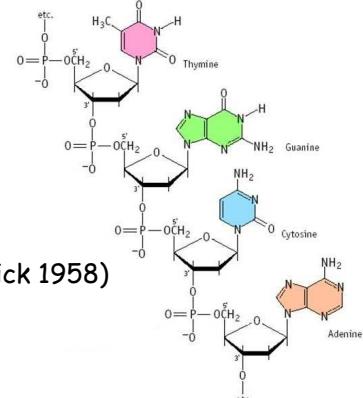
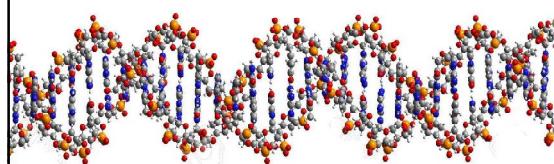
James Watson a Francis Crick
Cambridge 1953
„Objavili sme tajomstvo života“

4

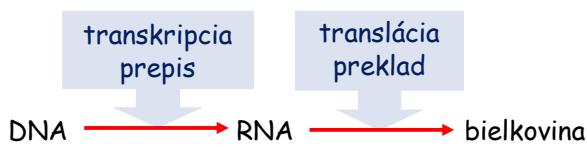
ZÁKLADNÉ POJMY

Základný genetický materiál - DNA, deoxyribonukleová kyselina
(u niektorých vírusov je to RNA -ribonukleová kyselina)

Genetická informácia je v DNA zapísaná v poradí nukleotidov - tzv.
nukleotidovej sekvenčii

Ústredná dogma molekulovej biológie (F. Crick 1958)
hovorí o realizácii genetickej informácie v bunke

5

Základná funkčná jednotka dedičnosti - gén
gén - úsek molekuly DNA

Genotyp - súbor všetkých génov v bunke

Fenotyp - súbor znakov organizmu (vonkajší prejav všetkých dedičných informácií)

Genetický kód

- genetická informácia je v štruktúre DNA zapísaná vo forme genetického kódu
- genetický kód je tripletový
- 1 triplet (1 kodón) znamená zaradenie jednej aminokyseliny do bielkovinového reťazca

V bunkách je genetický materiál organizovaný do **chromozómov**

Lókus - miesto na chromozóme, kde sa daný gén nachádza

6

Karyotyp - súbor chromozómov jednej somatickej bunky
(človek - 46 chromozómov)

Chromozómy sú v jadre somatických buniek zastúpené vždy párovo
(jeden je od matky, druhý od otca) - somatická bunka má tzv. **diploidný počet chromozómov**

u človeka
- 22 párov autozómov
- 1 pár gonozómov (pohlavných chromozómov)

pohlavné bunky majú len po jednom chromozóme z každého páru - majú tzv. **haploidný počet chromozómov**

dva chromozómy tvoriace pár sa nazývajú **homologické chromozómy**

chromozómy z rôznych párov sa volajú **nehomologické chromozómy**

Gény (alely), nachádzajúce sa na rovnakom lokuse homologických chromozómov môžu byť rovnaké, alebo môžu byť rôzne

Jedinec, ktorý má na oboch homologických chromozómoch pre určitý znak rovnaké alely sa nazýva **homozygot** ak má odlišné alely, nazýva sa **heretozzygot**

7

Degenerácia genetického kódu

CGA
CGC
CGG
CGT
AGA
AGG

CTA
CTC
CTG
CTT
TTA
TTG

TCA
TCC
TCG
TCT
AGC
AGT

6 Arg

ACA
ACC
ACG
ACT

CCA
CCC
CCG
CCT

GCA
GCC
GCG
GCT

GGA
GGC
GGG
GGT

GTA
GTC
GTG
GTT

4 Thr

Pro

Leu

Gly

Val

ATA
ATC
ATT

3 Ile

AAA
AAG

AAC
AAT

CAA
CAG

CAC
CAT

GAA
GAG

2 Lys

Asn

Gln

His

Glu

Asp

Tyr

Cys

Phe

TAA
TAG
TGA

Stop

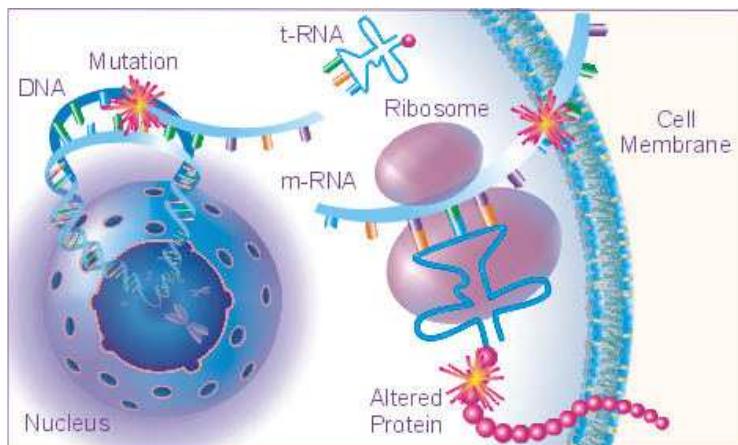
ATG

TGG

1 Met

Trp

8

MUTÁCIE

9

Mutácie - definícia

Zmeny v štruktúre DNA, zmeny v poradí nukleotidov.

Mutácie - klasifikácia

- **Etiológia**
  - spontánne - chyby pri replikácii, oprave DNA...
  - indukované - mutagény (fyzikálne, chemické, biologické)
- **Lokalizácia**
  - gametické - dedia sa z rodičov na deti
  - somatické - nededia sa z generácie a generáciu, pri delení prechádzajú z materskej bunky do dcérskych
- **Rozsah**
  - génové mutácie (bodové mutácie)
  - chromozómové (štrukturálne aberácie chromozómov)
  - genómové (numerické odchýlky chromozómov)

10

- **Vplyv na funkčnosť génu**
  - **Loss-of-function** - inaktivácia - zníženie alebo strata funkcie
  - **Gain-of-function** - aktivácia - zvýšenie aktivity, alebo strata regulácie
- **Vplyv na zdravotný stav**
  - **Mutácie s neutrálnym vplyvom na zdravotný stav** - ani negatívny ani pozitívny vplyv na zdravotný stav a funkciu organizmu
    - mutácie, ktoré sa vo fenotype vôbec neprejavia,
    - zmeny v štruktúre DNA, ktoré vedú k zvýšeniu variability fenotypového prejavu daného znaku v populácii - genetický polymorfizmus
  - **Mutácie s negatívnym vplyvom na zdravotný stav** - spôsobujú ochorenie alebo smrť organizmu
  - **Mutácie s pozitívnym vplyvom na zdravotný stav** - z určitého hľadiska zvýhodňujú svojho nositeľa
    - prenášači mutácie spôsobujúcej kosáčikovitú anémiu (heterozygoti) sú rezistentní voči malárii
    - špecifická mutácia v géne CCR5 (C-C chemokine receptor type 5) vedie k rezistencii voči infekcii HIV vírusom
    - perzistencia laktázovej aktivity - schopnosť tráviť laktózu aj v dospelosti

11

Bodové mutácie

Klasifikácia podľa vplyvu na poradie nukleotidov

Substitúcie - zámeny báz

tranzícia

Thr	Val
ACA	GTA
GCA	GCA
Ala	Ala

transverzia

Ile	Gly
ATT	GGA
ATA	TGA
Ile	Stop

Zmeny v počte báz

delécia

Thr	Val	His
ACAG	TACAC	
Thr	Tyr	?
ACAT	TACAC	

inzercia

Ile	Gly
ATTGGA	
Ile	Arg ?
ATTCGGA	

12

Bodové mutácie

Klasifikácia podľa vplyvu na poradie aminokyselín

silent - nemá mutácia - neprejaví sa vo fenotype
samesense - synonymická mutácia
 (mutácia nemeniaca zmysel)

Ile
ATT
ATA
Ile

missense - nesynonymická mutácia
 (mutácia meniaca zmysel)

Glu
GAG
GTG
Val

nonsense - nezmyselná mutácia

Gly
GGA
TGA
Stop

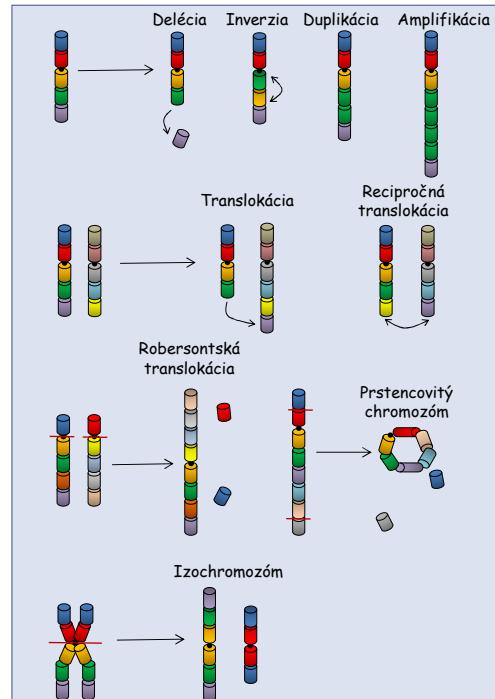
frame shift - posunová mutácia

Thr Val His
ACAGTACAC
Thr Tyr ?
ACATACAC

13

Chromozómové mutácie

Štrukturálne aberácie chromozómov

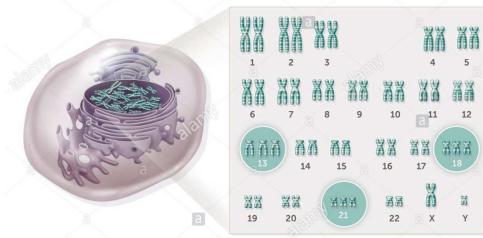

14

Genómové mutácie

Numerické odchýlky chromozómov

- **Polyplóidia** - počet celých sád chromozómov v bunke je vyšší ako dve
  - **Triploídia** - tri sady chromozómov - 69 chromozómov
  - **Tetraploídia** - štyri sady chromozómov - 92 chromozómov
- **Aneuploídia** - počet chromozómov nie je celým násobkom haploidného počtu
  - **Trizómia** - v karyotype somatickej bunky sú tri homologické chromozómy, spolu je v bunke 47 chromozómov.
  - **Monozómia** - z niektorého páru chromozómov jeden chýba, spolu je v bunke 45 chromozómov.

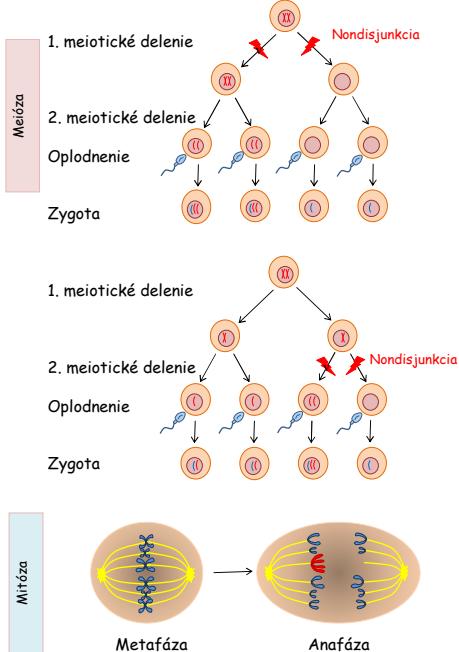

15

Genómové mutácie

Príčina

- **Nondisjunkcia** (nesprávne oddelenie) homologických chromozómov alebo sesterských chromatíd počas bunkového delenia.
- Počas prvého, druhého alebo oboch meiotických delení v gamétoch rodiča
- Počas mitotického delenia zygoty - mozaika
- Významný rizikový faktor - vyšší vek matky v čase oplodenia - rozdiely v gametogenéze.

16

Mutácia vs. polymorfizmus

Génová mutácia - zmena génu, zmena v štruktúre DNA, zmena v poradí nukleotidov.

Génový polymorfizmus - existencia 2 alebo viacerých variant (alel) génu v populácii. Táto variabilita je daná rozdielmi v štruktúre DNA, rozdielmi v poradí nukleotidov.

Tak aký je vlastne medzi nimi rozdiel???

1. Frekvencia v populácii

- **Génová mutácia** - je zriedkavá, vyskytuje sa u menej ako 1 % populácie
- **Génový polymorfizmus** - tieto varianty génov sú v populácii častejšie, patrí tu každá varianta (alela) génu, ktorá sa vyskytuje u viac ako 1 % populácie

2. Vplyv na funkciu génu

- **Génová mutácia** - má zväčša výrazný vplyv na funkciu génu, prípadne viedie priamo k strate funkcie génu
- **Génový polymorfizmus** - má mierny alebo žiadny efekt na funkčnosť génu a jeho dôsledkom je zväčša variabilita určitého znaku v populácii

17

Mutácia vs. polymorfizmus

3. Závažnosť

- **Génová mutácia** - často (ale nie vždy) spôsobuje nejaké špecifické ochorenie (tzv. dedičné ochorenia ako cystická fibróza, fenylketonúria ... ale napr. aj nádory)
- **Génový polymorfizmus** - má mierny alebo žiadny efekt na funkčnosť génu a jeho dôsledkom je:
  - Variabilita a rôznorodosť daného znaku v populácii (farba očí, vlasov, črty tváre... ale aj rozdiely v metabolizovaní nejakého substrátu a pod.)
  - Polymorfizmus niektorých génov zvyšuje pravdepodobnosť vzniku niektorých ochorení (tzv. genetická predispozícia) napr.:
    - Polymorfizmy tumor supresorových génov zvyšujú riziko rozvoja nádorových ochorení (napr. niektoré varianty BRCA1 alebo BRCA2 génov zvyšujú riziko karcinómu prsníka alebo ovárií)
    - Polymorfizmy HLA génov zvyšujú riziko rozvoja autoimunitných ochorení (napr. niektoré varianty DR3 alebo DR4 génov zvyšujú riziko rozvoja diabetes mellitus 1. typu)

Typicky sa **génový polymorfizmus** manifestuje ako zmena v jednom nukleotide (single nucleotide polymorphism SNPs).

18

genetický patologický stav - patologický stav spôsobený mutáciou

hereditárne ochorenie - dedičné ochorenie

kongenitálne ochorenie - vrodené ochorenie

familiárne ochorenie - ochorenie so zvýšeným výskytom v rodine

GENETICKÉ PATHOLOGICKÉ STAVY

- monogénové ochorenia
- chromozómové ochorenia
- polygénové ochorenia

nove skupiny

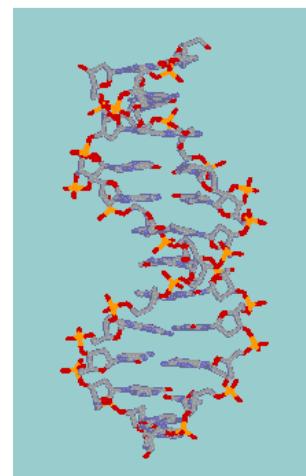
- genetické poruchy somatických buniek (nádory)
- mitochondriálne genetické ochorenia
- dynamické mutácie
- mutácie nekódujúcich oblastí

najnovšie

- poruchy epigenetickej regulácie expresie génov

19

MONOGÉNOVÉ CHOROBY

20

10

0,6 - 0,8 % populácie
 príčina - zdedená bodová mutácia
 dedičnosť klasického mendelského typu

Klasifikácia

- viazané na autozóm
- viazané na X chromozóm
- dominantné
- recesívne

autozómovo dominantné
 autozómovo recesívne
 X dominanté
 X recesívne

21

TYPU POSTIHNUTÉHO PROTEÍNU

Funkcia proteínu	Príklady ochorení (proteín)	Dedičnosť
Enzým	Fenylketonúria (phenylalaníhydroxyláza) Galaktozémia (galaktóza-1-P-uridyltransferáza) Akútnej intermitentnej porfýrii (porphobilinogéndeamináza)	AR AR AD
Transporter	Cystická fibróza (Cl ⁻ kanál) Talazémia (hemoglobin) Kosáčikovitá anémia (Hb)	AR AR AR
Štrukturálny proteín	Osteogenesis imperfecta (kolagén I) Duchennova dystrofia (dystrofín)	AR, AD XR
Plazmatický proteín	Primárne immunodeficiencie (komplement) Hemofília A (koagulačný faktor VIII)	AR, AD XR
Bunková signalizácia	Nádory (transkripcné faktory, signálne molekuly, receptory...)	AD
Rast a diferenciácia	Retinoblastóm (produkt Rb-génu) Rakovina prsníka (produkt BRCA-génu)	AR AR

22

Autozómovo dominantné ochorenia

lokalizácia patologickej génu

- autozóm

klinická manifestácia

- stačí prítomnosť patologickej alely na jednom lokuse (postihnutý je homozygot aj heterozygot)
- homozygot môže mať závažnejšie klinické príznaky

riziko postihnutia detí

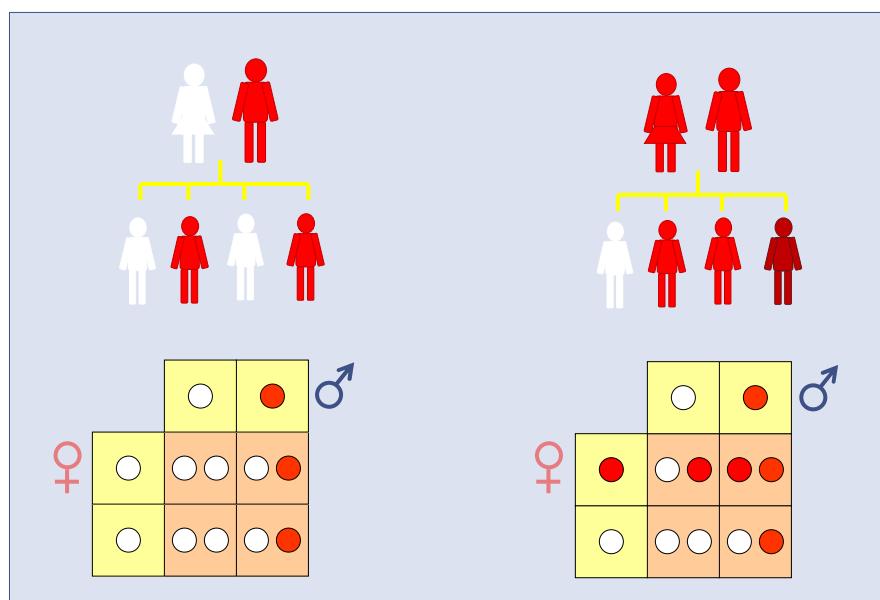
- 1 rodič heterozygot - 50% pravdepodobnosť postihnutia dieťaťa (heterozygoti)
- obaja rodičia heterozygoti - 75% pravdepodobnosť postihnutia (25% homozygot, 50% heterozygot)

pravdepodobnosť postihnutia žien a mužov

- rovnaká

23

Autozómovo dominantné ochorenia

24

Autozómovo dominantné ochorenia

Charakteristické znaky

- časté **neomutácie** - nová spontánna mutácia (rodičia ani súrodenci nie sú postihnutí)
- **variabilná expresivita** (pri rovnakom genotype, rôzna intenzita príznakov),
- **rôzne percento penetrancie** (pri rovnakom genotype, nie každý má príznaky. Vyjadruje sa v percentách, 80%-ná penetrancia znamená, že 80% ľudí s takouto mutáciou má príznaky a 20% ľudí s touto mutáciou vôbec príznaky nemá),
- **neúplná dominancia** (homozygot má ďažšie príznaky ako heterozygot)

Niektoré ochorenia

- familiárna hypercholesterolémia
- Marfanov syndróm
- achondroplázia
- akútnej intermitentnej porfýria

25

Variabilná expresivita

Syndaktýlia

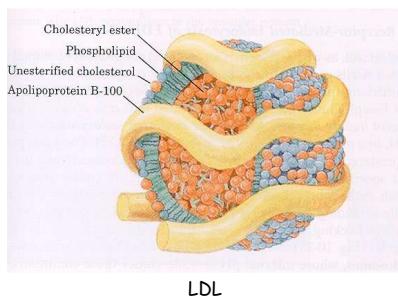

26

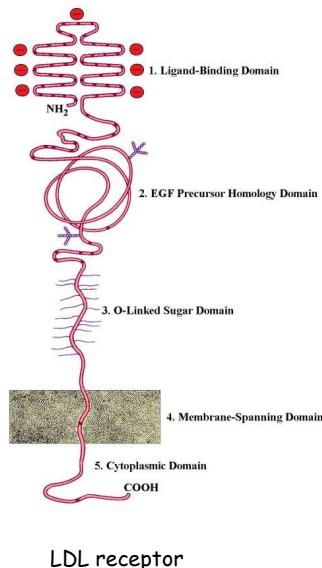
Familiárna hypercholesterolémia

Príčina

- autozoómovo dominantne dedičná
- porucha LDL receptora (doteraz popísaných viac ako 300 mutácií LDLR)

LDL

LDL receptor

27

Familiárna hypercholesterolémia

Výskyt

- heterozygoti 1 : 500
- homozygoti 1 : 1 000 000

Príznaky

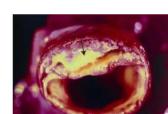
- výrazne vysoká hladina LDL-cholesterolu
- urýchlená ateroskleróza

Xantómy

• u heterozygotov

- infarkt myokardu u mužov pred 40. rokom života, u žien pred 60. rokom života
- aktivita LDLR oproti norme asi polovičná, koncentrácia LDL asi dvojnásobná

• u homozygotov

- veľmi vysoká hladina LDL (celkový chol. aj do 25 mmol/l)
- ateroskleróza, skorý infarkt (2.-3. decénium), xantómy

28

Marfanov syndróm

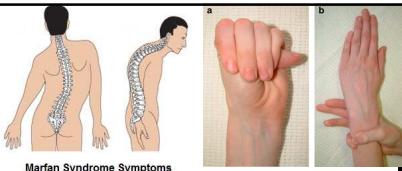
- Dedičná porucha spojivového tkaniva

Príčina

- AD dedičná mutácia génu *FBN1* na chromozóme 15, ktorý kóduje fibrillin-1, glykoproteínový komponent extracelulárnej matrix.

Klinické príznaky

- Vysokí, dlhé končatiny, dlhé prsty - arachnodaktýlia
- Zvýšená flexibilita kĺbov
- Skolióza, lordóza
- Dislokácia šošovky
- Chlopňové chyby, aneurizmy, varixy

Abraham Lincoln, Nicolo Paganini, Michael Phelps
Ussama Bin Laden

29

Achondroplázia

- prejavuje sa disproporčným nízkym vzrastom s krátkymi končatinami. Najčastejšia forma trpaslícťva.

Príčina

- AD dedičná mutácia génu FGFR3 (receptor fibroblastového rastového faktora 3)
- Viac ako 80% - neomutácie

Klinické príznaky

- Dysproporčná nízka postava, krátke končatiny, normálny trup, veľká hlava
- Znížený rozsah pohybu kĺbov, deformácie - nohy do O
- Skolióza, lordóza - poruchy ventilácie
- Brachydaktýlia, postaveniu prstov do tvaru trojzubca
- Makrocefália, prominujúce čelo - neurologické príznaky
- Inteligencia normálna

30

Autozómovo recesívne ochorenia

lokalizácia patologického génu

- autozóm

klinická manifestácia

- nevyhnutná prítomnosť identickej patologickej alely na obidvoch lokusoch (homozygot)
- heterozygot je bez klinických príznakov, prenášač ochorenia

riziko postihnutia detí

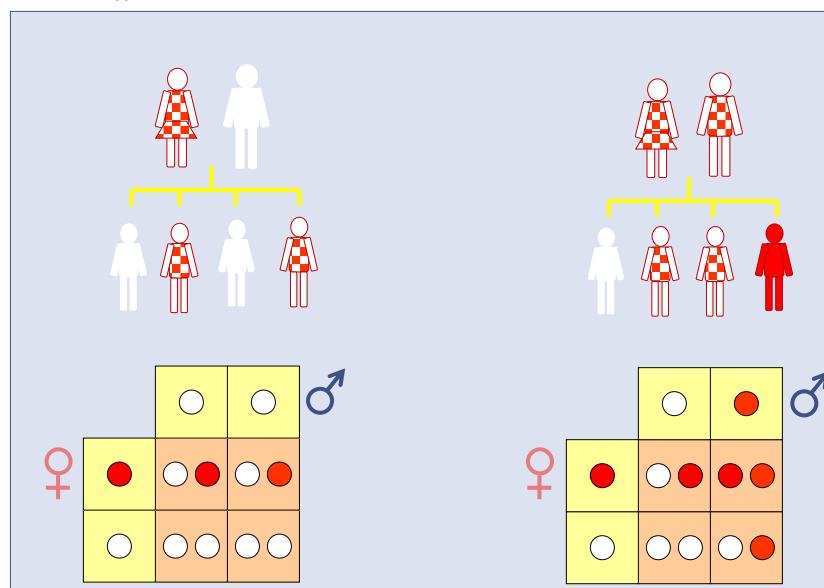
- rodičia: zdravý + heterozygot (bez príznakov): dieťa 50% pravdepodobnosť - heterozygot (bez príznakov),
- obaja rodičia heterozygoti: dieťa 25% homozygot (postihnutý), 50% heterozygot (bez príznakov)
- rodičia: heterozygot + homozygot: pravdepodobnosť u dieťaťa 50% homozygot, 50% heterozygot

pravdepodobnosť postihutia žien a mužov

- rovnaká

31

Autozómovo recesívne ochorenia

32

Autozómovo recesívne ochorenia

charakteristické znaky

- častejší pri príbuzenských sobášoch, alebo v určitej populácii alebo v určitej zemepisnej lokalite (napr. cystická fibróza u belochov, kosáčikovitá anémia v Afrike, Tay-Sachsova choroba u Židov pôvodu Aškenázi, alkaptonúria na Slovensku, kongenitálny glaukom v rómskej populácii...)

niektoré ochorenia

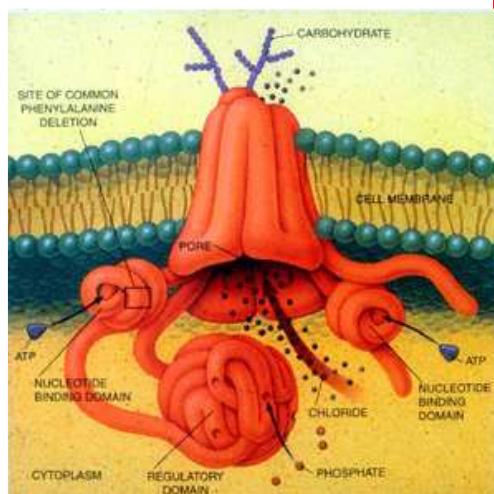
- väčšina enzymopatií
- kosáčikovitá anémia
- talasémie
- cystická fibróza
- xeroderma pigmentosum

33

Cystická fibróza

Príčina

- Delécia F508 génu pre CFTR (cystic fibrosis transmemb grane conductance regulator) - chloridový kanál
- Delécia 3 nukleotidov - chýba fenylalanín v molekule proteínu
- Porucha transportu iónov → porucha transportu vody → husté sekréty

34

Klinické príznaky

Dýchacie problémy

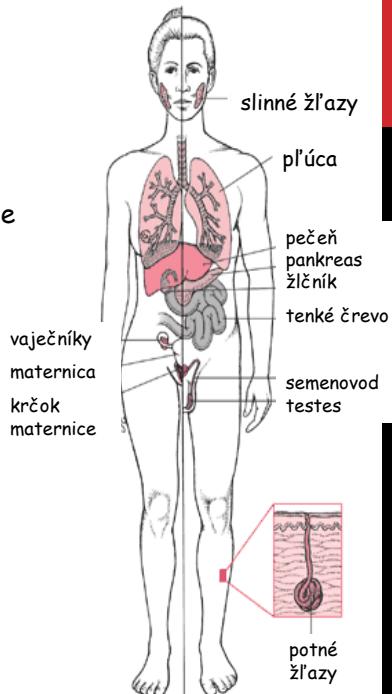
- pretrvávajúci kašel, časté zápaly
- zrýchlené, sipavé, povrchné dýchanie
- časté infekcie plúc a dýchacích ciest
- astma a zápaly dutín postupujúce poškodenie plúc

Tráviace problémy

- nízke vstrebávanie živín zo stravy
- veľká chut' k jedlu s minimálnym váhovým prírastkom
- pomalý rast
- mastná, hustá stolica
- chronický zápal slinivky brušnej
- nepriehodné čreva u novorodencov

Iné

výrazne slaný pot - často prvá známka u malých detí

35

Fenylketonúria

(hyperfenylalaninémia, Oligophrenia phenylpyruvica)

Príčina

- porucha metabolismu aminokyseliny fenylalanín
- hromadenie fenylalanínu + 3 produktov alternatívnej metabolickej cesty (fenylpyruvát, fenyllaktát, fenylacetát)

Klinické príznaky

- po narodení - bez príznakov
- 3. - 6. mesiac - nešpecifické príznaky - vracanie, ↑ dráždivosť, ekzémy
- do 1 roka - poškodenie mozgu - mentálna retardácia
  - hyperkinézy, tremor, ↑ svalový tonus
- ↓ melanín → blond vlasy, modré oči
→ fotosenzitivita - erytémy
- fenylacetát - zápach moču, dychu po myšiach

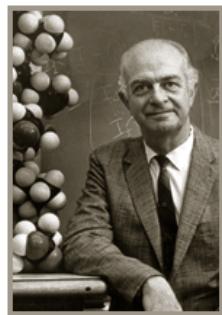

36

Kosáčikovitá anémia

Príčina

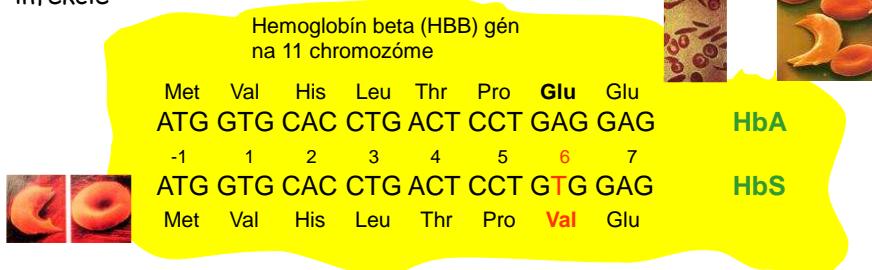
- Bodová mutácia - missense
- HbS
- Kyselina glutámová - hydrofilná, valín - hydrofóbna
- Deoxygenovaný HbS sa zráža - deformuje erytrocyty a ↓ ich elasticítu - upcháva kapiláry

Linus Carl Pauling

Klinické príznaky

- Vazookluzívna kríza, bolest', anémia, infarkty, opuchy, infekcie

37

X dominantné ochorenia

lokalizácia patologického génu

- X chromozóm

klinická manifestácia

- u mužov aj u žien

riziko postihnutia detí

- prenos z otca na syna nie je možný
- pri postihnutí matky (heterozygotky) 50% pravdepodobnosť postihnutia dcér (heterozygotky) a 50% sýnov (hemizygoti)
- pri postihnutí otca postihnuté všetky dcéry (heterozygotky), všetci sú synovia zdraví

pravdepodobnosť postihnutia žien a mužov

- u mužov aj u žien, ale prevažujú ženy

charakteristické znaky

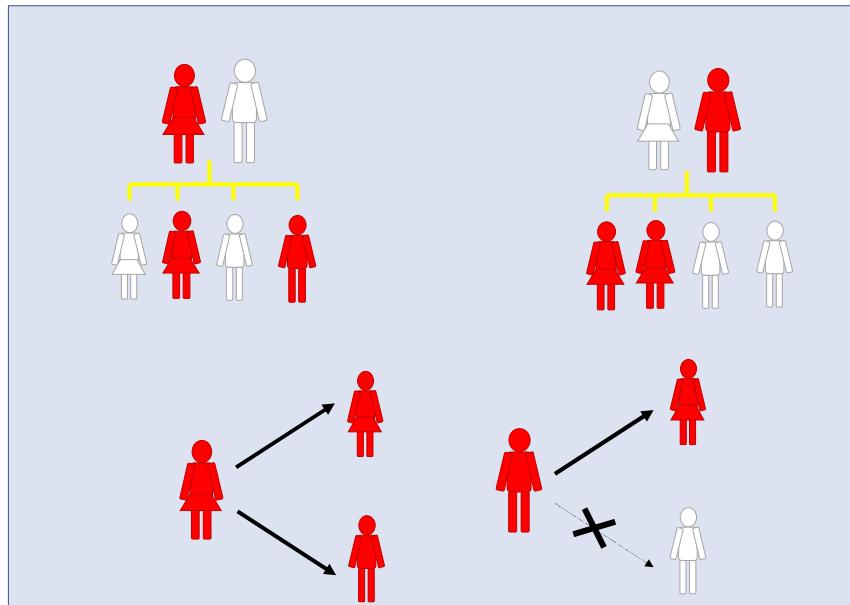
- u postihnutých žien (heterozygotiek) „normálny“ gén pôsobí tlivo na expresiu patologického génu, a preto u mužských pacientov (hemizygotov) možno očakávať ďažší až letálny priebeh

niektoré ochorenia

- Rettov syndróm
- hypofosfatemická rachitída rezistentná na vit. D
- deficit ornitíntranskarbamylázy

38

X dominantné ochorenia

39

Rettov syndróm

Dedičné progresívne neurovývinové ochorenie, ktoré sa prejavuje poruchou psychomotorického vývoja a postihuje prevažne dievčatá.

Príčina

- mutácia génu pre MECP2 (methyl CpG-viažuci proteín). Proteín MeCP2 sa podieľa na regulácii (najmä tlmení) expresie iných génov, ktoré kontrolujú normálny vývoj mozgu.
- väčšinou je Rettov syndróm spôsobený neomutáciou, len asi 1 % pacientok ochorenie zdedí od rodičov.

Klinické príznaky

- mentálna retardácia, autizmus a epileptické záchvaty
- vo veku 6 - 18 mesiacov - postupná strata jemnej a hrubej motoriky
- stereotypné pohyby rúk (tlieskanie, pohyby pripomínajúce umývanie rúk a pod.)
- ataxia
- zvýšený tonus svalstva vedúci časom ku skolioze, poruchy dýchania, apnoe, poruchy spánku,
- epileptické záchvaty
- arytmie

40

X recesívne ochorenia

lokalizácia patologického génu

- X chromozóm

klinická manifestácia

- u mužov

riziko postihnutia detí

- prenos z otca na syna nie je možný
- patologický gén od matky (bez príznakov, prenášačka, heterozygotka) sa prenáša s 50 % pravdepodobnosťou na synov (hemizygoti, postihnutí) a 50% na dcéry (heterozygotky, prenášačky)
- od postihnutého otca (hemizygot) sa patologický gén prenáša len na dcéry (heterozygotky, prenášačky)

pravdepodobnosť postihnutia žien a mužov

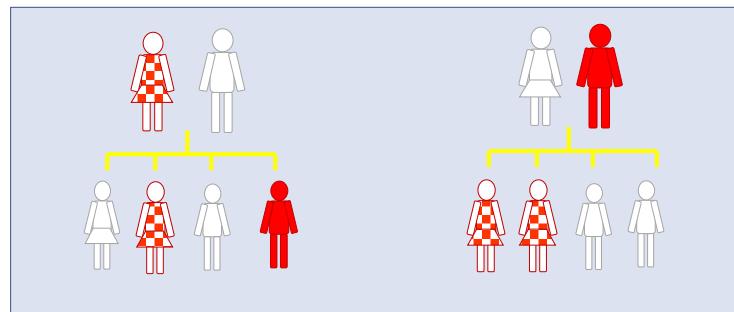
- hlavne u mužov
- u žien veľmi výnimočne (napr. zväzok postihnutého muža - hemizygota so ženou prenášačkou - heterozygotkou)
- Ženy heterozygotky (prenášačky) môžu mať klinické príznaky - príčina: lyonizácia - náhodné inaktivácia jedného X chromozómu - ak ostane viac aktívnych X chromozómov s mutáciou, príznaky sa prejavia

41

niektoré ochorenia

- hemofília A, hemofília B
- Duchenneova a Beckerova svalová dystrofia
- okulárny albinizmus
- farboslepota

X recesívne ochorenia

42

Hemofília

Príčina

Hemofília A - absencia alebo nedostatok zrážacieho faktora VIII

Hemofília B - absencia alebo nedostatok zrážacieho faktora IX

Príčina

- porucha zrážalivosti krvi
- krvácanie, často spontánne bez úrazu
- krvácanie do svalov a kĺbov - bolesti

Britská kráľovná Viktoriá
najznámejšia prenášačka hemofílie

Najznámejší hemofilik v histórii
ruský cárovič Alexej

43

Duchenneova muskulárna dystrofia

Príčina

XR mutácia DMD génu (Xp21) ktorý kóduje proteín **dystrofín** - štrukturálny komponent svalov - dystrofín úplne chýba

Príznaky

- Progresívna svalová slabosť
- Zväštna „kačacia“ chôdza na špičkách
- Časté pády
- Únava a vyčerpanosť
- Lodróza alebo skolióza
- Svalové kontraktúry
- Pseudohypertrofia jazyka a lýtok
- Horšie prospievanie v škole (rýchlo sa unavia)

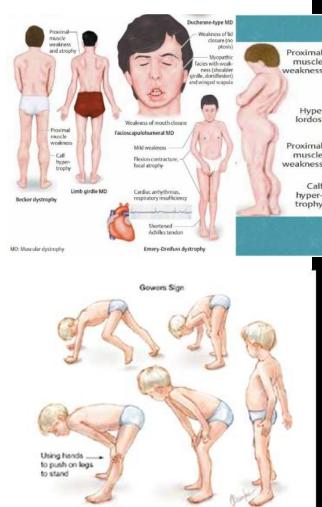
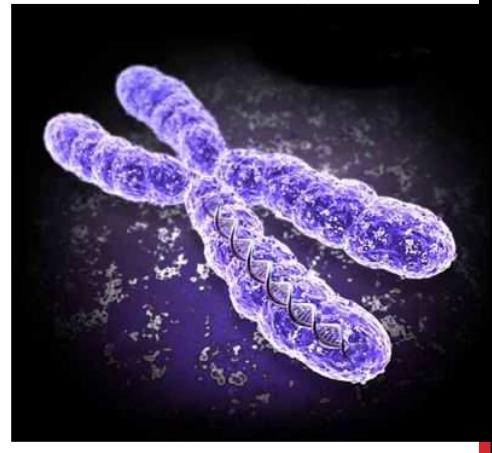

Figure 2. Image of Gower's Sign used with permission from JAMA.*

44

CHROMOZÓMOVÉ ABERÁCIE

45

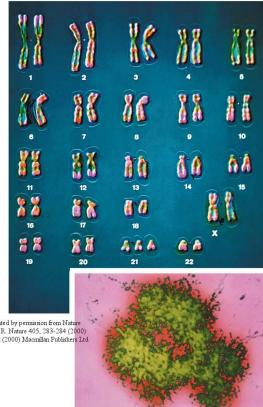
NUMERICKÉ ODCHÝLKY CHROMOZÓMOV

46

Numerické odchýlky autozómov

Downov syndróm

47, XY/XX + 21

Vek matky a riziko Downovho syndrómu

Vek matky	Riziko
20	1 in 1,527
25	1 in 1,352
30	1 in 895
32	1 in 659
34	1 in 446
36	1 in 280
38	1 in 167
40	1 in 97
42	1 in 55

Source: Fetal Medicine Foundation

47

Formy

- Voľná trizómia 47,XY+21; 47,XX+21
- Mozaicizmus 46/47,XY/XY+21
- Translokácia ch21 najčastejšie na chromozóm 14
46XY,t(14q21q)

Symptómy

- variabilné zníženie inteligencie
- spomalenie vývoja motoriky
- vývojové anomálie v tráviacom trakte
- poruchy sluchu, zraku
- skloný k leukémii
- narušená funkcia štítnnej žľazy

Typické telesné znaky

- sploštená tvár
- šikmo položené oči, kožný záhyb vo vnútornom kútku oka (epikantus)
- široké ruky, krátke prsty, neprerušená priečna ryha na dlani (opičia ryha)
- otvorené ústa, ovisnuté kútky úst, veľký jazyk
- krátky krk
- malé uši

48

Patauov syndróm

Trizómia chromozómu 13

- Poruchy intelektu a motoriky
- Mikrocefália
- Polydaktýlia
- Kyklopia
- Srdcové defekty
- ....

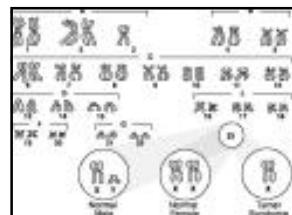
Edwardsov syndróm

Trizómia chromozómu 18

- Poruchy intelektu a motoriky
- Mikrocefália
- Rázštep podnebia
- Deformácie kĺbov
- Srdcové defekty
- ....

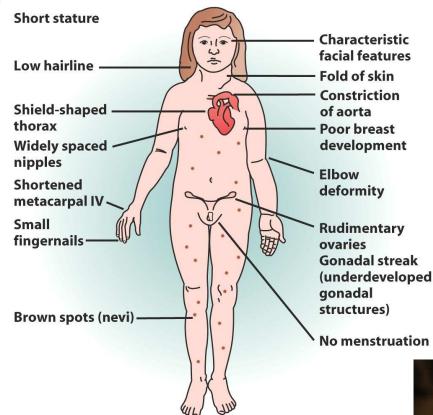
49

Numerické odchýlky gonozómov

Turnerov syndróm

45, X0

- nízky vzrasť
- neplodnosť
- normálna inteligencia, niekedy problémy s učením
- rôzne vývojové vady

50

Karyotype from a male with Klinefelter syndrome (47,XXY)

Klinefelterov syndróm 47,XXY

Tall stature

Slightly feminized physique

Mildly impaired IQ (15 points less than average)

Tendency to lose chest hairs

Frontal baldness absent

Poor beard growth

Breast development (in 30% of cases)

Osteoporosis

Female-type pubic hair pattern

Small testes

- vysoký vzrast
- feminizácia - ženské znaky
- znížená inteligencia
- neplodnosť

© Clinical Tools, Inc.

51

**Superfemale syndróm
47,XXX**

**Supermale syndróm
47,XYY**

Karyotype: 47,XXX

Superžena

- normálny vzhľad
- vysoký vzrast
- normálna plodnosť
- mierne mentálne problémy - problémy s učením
- znížený svalový tonus

Supermuž

- normálny vzhľad
- vysoký vzrast
- normálna plodnosť
- normálna inteligencia, niekedy problémy s učením
- agresivita ???

52

ŠTRUKTURÁLNE ABERÁCIE CHROMOZÓMOV

53

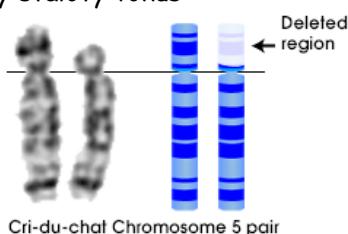
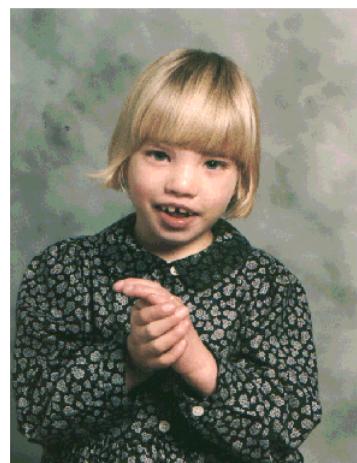
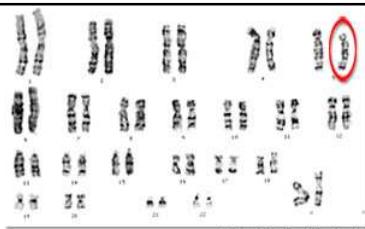
Cri du chat

Príčina

- Delécia krátkeho ramienka chromozómu 5

Príznaky

- Charakteristický mačací pláč - nesprávny vývoj hrtana
- Retardovaný duševný a telesný vývoj
- KVS a respiračné problémy
- Malá hlava s nízko sediacimi ušami, malá brada, široké nosné dierky, d'aleko od seba ležiace oči, škúlenie, chyby chrupu
- Znížený svalový tonus

54

Philadelphský chromozóm

The abnormality seen by Nowell & Hungerford on chromosome 22, now known as the Philadelphia Chromosome.

The t(9;22) translocation produces the Philadelphia (Ph) chromosome

Onkoproteín bcr-abl s tyrozínskinkázovou aktivitou

- Recipročná translokácia medzi 9 a 22 chromozómom
- Na 22 chromozóme - vznik nového onkogénu BCR-ABL
- Nový fúzny gén produkuje tyrozínskinkázu
- Problém s reguláciou génu - vždy zapnutý
- Chronická myeloidná leukémia (aj iné typy leukémie)

Slide 75

55

MITOCHONDRIÁLNA DEDIČNOSŤ

56

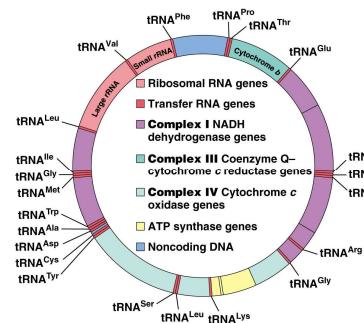
Mitochondriálna dedičnosť

V každej bunke je jedno jadro s dvoma súpravami chromozómov
V každej bunke je viac mitochondrií a v každom viac kópií kruhovej dvojvláknovej DNA (16569 bp) - HETEROPLAZMIA

- Niektoré kódóny - iný význam
- Skoro bez nekódujúcej časti
- Bez histónov
- Vyššie riziko mutácií
- Menej účinné reparačné mechanizmy

Kódy pre rôzne RNA (2 rRNA, 22 tRNA)
13 bielkovín terminálnej oxidácie

Maternálna dedičnosť (Eva)

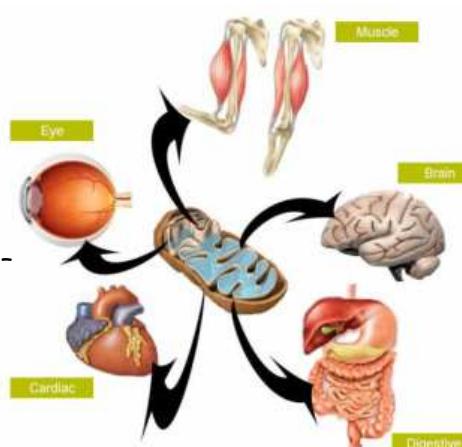
57

Mitochondriálne choroby

Zriedkavé, zväčša komplexné choroby postihujúce viaceru tkaniv, orgánov, alebo orgánových systémov.

Väčšina symptomov súvisí s nedostatočnou tvorbou energie v energeticky náročných tkanivách - svaly, srdce, mozog, zmysly

Akumulácia mutácií mtDNA - význam v starnutí?

58

29

Mitochondriálne choroby

Prehľad vybraných mitochondriálnych chorôb	
Názov	Prejavy
Mitochondriálna encefalopatia, laktátová acidóza a „stroke like“ epizódy MELAS	Encefalopatia, epizódy stavu podobného cievnej mozgovej príhode s amnéziou, poruchami pohyblivosti, bolestami hlavy, laktátová acidóza, diabetes mellitus, kardiomyopatia, poškodenie svalov, obličiek, kožné zmeny.
Myoklonická epilepsia a „ragged red fibers“ syndróm MERRF	Epileptické záchvaty, poruchy zraku, poruchy koordinácie pohybu, demencia, hluchota. Prítomné typické „potrhané“ červeno sa farbiace svalové vlákna.
Leighov syndróm	Encefalopatia, spomalý vývoj, poruchy vedomia, epilepsia, poruchy pohybu, laktátová acidóza, respiračné zlyhanie, poškodenie srdca, pečene, obličiek.
Leberova hereditárna optická neuropatia	Slepota, poruchy pohybu, demencia, poruchy srdca.
Kearns-Sayre syndróm	Poruchy zraku, poruchy pohybu, poškodenie srdcového svalu, priečne pruhovaných svalov, hluchota.

59

POLYGÉNOVÉ A KOMPLEXNÉ CHOROBY

60

Ochorenia, ktoré sú výsledkom kumulatívneho účinku viacerých nealelických génov + faktorov vonkajšieho prostredia (patrí sem väčšina najčastejších humánnych ochorení).

POLYGÉNOVÉ OCHORENIA

Spôsobené interakciou viacerých nealelických génov a vonkajších faktorov, ale prispenie vonkajších faktorov, napr. životného prostredia alebo životného štýlu je len minimálne alebo sekundárne, napr.

- Hypertenzia
- Astma
- Schizofrénia

KOMPLEXNÉ OCHORENIA

Spôsobené interakciou viacerých nealelických génov a vonkajších faktorov. Genetické faktory prispievajú k náchylnosti, ale faktory životného prostredia (ako je strava, telesná aktivity alebo vystavenie patogénom) hrajú podstatnú úlohu vo vývoji a progresii ochorenia, napr.

- Obezita
- Diabetes mellitus 2. typu
- Ochorenie koronárnych artérií

61

EPIGENETICKÉ MECHANIZMY

62

Ako je možné že...

... identické (jednovaječné) dvojčatá (*s rovnakou DNA*) môžu mať *rôzny fenotyp* (jeden je trošku vyšší, jeden má trošku tmavšie vlasy, jeden je trošku bystrejší...)?

... ženy s dvomi veľkými X chromozómami a muži s jedným veľkým X chromozómom a jedným maličkým Y chromozómom majú v skutočnosti *rovnaké množstvo genetickej informácie*?

... aj keď máme v každej bunke presne *tie isté gény, naše bunky sú rôzne* (nervová bunka má iný tvar aj funkcie ako bunka pečene...)?

A môže...

...mat' naša strava, lieky a iné vonkajšie faktory vplyv na našu genetickú informáciu? Môžeme takéto zmeny preniesť na našich potomkov?

63

Epigenetické mechanizmy

- Reverzibilné chemické modifikácie rôznych zložiek chromatínu (komplex DNA a proteínov v jadre bunky) ale aj rôznych RNA (v jadre a aj v cytoplazme), ktoré majú vplyv na uplatnenie sa genetickej informácie.
- Regulujú expresiu génov ovplyvnením procesov transkripcie, translácie, alebo aj reguláciou aktivity bielkovín.
- Môžeme si ich zjednodušene predstaviť ako chemické značky, ktoré sa pripoja na DNA, históny, RNA a pod. a tým „zapínajú“, alebo „vypínajú“ gény.

Epigenetické faktory

- diéta, jej množstvo (napr. dlhodobé hladovanie), ale aj jej zloženie (napr. nadmerný príjem tukov), alebo konkrétnie zložky potravy (kyselina listová, fytoestrogény a pod.),
- polutanty v prostredí (napr. t'ažké kovy),
- fajčenie, nadmerné pitie alkoholu, užívanie drog alebo liekov
- fyzická aktivita a sedavý spôsob života,
- dlhodobý stres,
- nedostatočná starostlivosť v útlom veku, týranie, zneužívanie a pod.

64

ĎAKUJEM ZA POZORNOSŤ

65